

כל התמונות בכתבה: להקת יוסף מטייב
All pictures: The Matayev Dance Group

שנת 1995 עלה הכוריאוגרף יוסף מטאייב עם משפחתו לישראל, ולימים הקים להקה חדשה, הנושאת את שמו - להקת מטאייב [Matayev], הפועלת זה שנה וחצי. צפיתי בחזרה של הלהקה, בניהולו האמנותי של יוסף מטאייב, מי שהיה מנהלה האמנותי של להקת "לזגינקה" [Lezginka] הידועה מדאגיסטן [Daghestan]. מפיו שמעתי את סיפורה של הלהקה בארץ.

העדה הקווקזית בארץ מונה כיום כ-70,000 נפש. יהודי קווקז שמרו במשך דורות רבים בקנאות רבה על המסורת היהודית, ולחמו על

אילה גורן-קדמן

מהרי קווקז לישראל להקת מטאייב, סיפורה של להקה

"באר יעקב". בעקבותיו החלה בשנת 1907 עלייתם של בני העדה לארץ ישראל. בשנות השבעים של המאה העשרים החלה העלייה הגדולה לארץ, ובמשך עשור שנים עלו לארץ כ-20,000 מיהודי קווקז. רבים מעולי שנות השבעים רוכזו אז באזורי מצוקה, חשו ניכור וקיפוח, וסבלו מתדמית עצמית פגועה.

השתלבותם של בני העדה בחברה הישראלית באה לידי ביטוי בתחומים שונים כמו חינוך, תרבות וצבא. בגל העלייה האחרון שהחל בשנת 1989, עלו לארץ כ-52,000 נפש מהעדה הקווקזית. רבים מהם משכילים, ביניהם משוררים, במאים, מוסיקאים, כוריאוגרפים, עיתונאים, רופאים, מהנדסים, מורים ועוד.

על אף קשרי המשפחה ההדוקים של עולי שנות התשעים עם העולים הוותיקים, הם נבדלים מהם, כאמור, ברמת השכלתם הכללית. עם

זאת, גם בקרבם קיימות תחושות של ניכור וקיפוח, המחזקות את מגמת ההסתגרות בריכוזים עדתיים קווקזיים. באחרונה הצליחה העדה להקים, בכל רחבי הארץ, להקות מחול וזמר, שהן לה מקור לגאווה, שכן הן חושפות לעיני הציבור את המגוון התרבותי העשיר של יהדות קווקז. על כך יש להוסיף, שהרצון העז לקיים להקות של פולקלור קווקזי, וכן ריבוי להקות כאלו והמספר הגדול של משתתפים בכל אחת מהן, מעידים על מגמות של בידול, והבלטת הייחודיות העדתית. אחת האינדיקציות להסתגרות העדתית בלטה בחזרה של להקת המחול (עליה - בהמשך המאמר), שהתנהלה על טהרת השפה הרוסית. יש להניח שבצד מגמת הבדלנות קיימת גם שאיפה, פחות בולטת אמנם, להיקלט בחברה הישראלית, כמובן על בסיס שוויוני.

בקווקז היה שם הלהקה "לזגינקה", שנגזר משמו של העם הלזגיני, אחד העמים הרבים (במידה מסוימת המוביל ביניהם) במדינת דגיסטאן שבהרי הקווקז. לזגינקה הוא שם הריקוד הלאומי של הלזגינים. העם הלזגיני ידוע באהבתו העזה למוסיקה, לשירה ולמחול, וגם בכשרונותיו הבולטים במלאכות יד ואמנויות שונות. על הלזגינים נאמר שהם רוקדים משחר ילדותם. רפרטואר הלהקה כולל ריקודים של עמי דגיסטאן השונים, המצטיינים בדינמיקה ובטמפרמנט גברי בולט, המתואר כ"מסוגל להקים מתים מקברם". לעומתם, מצטיינים ריקודי הנשים באצילות וברוך נשי, דבר המבליט את ההבדלים הקיצוניים בין מעמדן של הנשים לזה של הגברים בעמי קווקז.

לא ייפלא אפוא, כי הרקדן והכוריאוגרף היהודי טאנחוב איזראילו [Tankhov Izrailo], שהקים את הלהקה בשנת 1958, העניק לה את השם "לזגינקה". עד מהרה הוכרה לזגינקה כלהקה הלאומית של דגיסטאן. מאז הקמתה שימש כאסיסטנט לצידו של איזראילו, רקדן, סולן וכוריאוגרף יהודי אחר בשם יוסיף (יוסף) מטאייב. עם פטירתו של המייסד בשנת 1978, נתמנה מטאייב למנהל הלהקה. מטאייב נולד בעיר מחצ'קלה [Makhachkala] שבדגיסטאן, לפני כ-60 שנה, והמשיך לנהל את הלהקה עד פרישתו לגימלאות כעבור 15 שנה. בשנת 1995 עלה עם משפחתו לישראל, ומכאן עובר סיפורה של הלהקה לאדמת ישראל, ושמה מוחלף ל"להקת מטאייב".

החזרות מתקיימות פעמיים או שלוש פעמים בשבוע, כרגע במרתף בבית הכנסת של יהודי קווקז, ברחוב הר-ציון 13 בתל אביב. החזרה בה צפיתי נמשכה מהשעה 7:00 בערב עד 19:00 בלילה. בחזרה השתתפו שלושים איש בקירוב (מספר שווה של בנים ובנות), שגילם נע בין 14 ל-25. הם

זהותם

היהודית כנגד

השלטון הקומוניסטי.

בקווקז המזרחית חיה במשך דורות רבים עדת היהודים ההרריים, שהתגוררו באזורים שונים במזרח ובצפון קווקז, ביניהם אזרבייג'אן, דגיסטאן, הרפובליקות האוטונומיות קברדינו, בלקריה, צ'צ'ניה, גרוזיה, וגם בערים ברוסיה עצמה, כמו מוסקבה וסנט פטרסבורג. היהודים דיברו בשפה המכונה בפייהם "גיוהרי" ו"טאטית", הנמנית עם הקבוצה הדרום מערבית של הלשוונות האירניות, ונחשבת לאחת מ"שפות היהודים", שכן יש בה גם מילים עבריות וארמיות. כמו בכל העדות, הושפעו היהודים מתרבות האוכלוסייה הלא יהודית שבקרבה חיו במשך תקופות ארוכות. אוכלוסייה זו כללה עמים שונים, בעיקר בני הדת המוסלמית, אך היו גם מובלעות של נוצרים, בודהיסטים, ובעבר אפילו כוזרים שהתגיירו. יחסי היהודים עם האוכלוסיות השונות עברו תמורות, שבמידה רבה היו כרוכות במצב הבלתי יציב ששרר באזורים אלו. אחד התהליכים שהתרחשו בקרב היהודים היה ההגירה מהכפרים לערים, שכתוצאה ממנה נפגם המרקם הקהילתי, ובעיקר נפגעה המנהיגות הדתית. במצב זה של חוסר מנהיגות דתית הגיעו חלק גדול מהיהודים לארץ.

המרכז הרוחני של עדה זו היה מראשית המאה הי"ט בעיר דרבנט, בה חי ופעל הרב אליהו בן מישאל. הרב אליהו העמיד תלמידים רבים, שהבולט ביניהם היה יצחק בר יעקב, שהעביר בשנת 1868 את כס הרבנות לבנו יעקב בן יצחקי. כשעלה הבן לארץ, הקים את היישוב שנקרא על שמו -

בהרכבים זוגיים המגע בין בני הזוג מינימלי, לעומת קשר עיניים אינטנסיבי מתמשך, היוצר רושם של קירבה יתרה בין הגבר לאשה. צעדי הנשים על כריות כפות הרגליים, קטנים ומהירים, כאשר השמלות הארוכות מכסות אותן עד כף הרגל. כי נוצר רושם של החלקה על קרח. מדי פעם מבצעות אף הנשים תנועות רגליים נמרצות, וכפיפות גו וגב גמישות לאחור. הליווי המוסיקלי המותאם לדינמיקה התנועתית, נע בין עוצמה ומהירות מירבית, לבין אוריה איטית ורומנטית. לעיתים מלוות הנשים את ריקודן בשירה בקול אחד ואפילו בכמה קולות. ברפרטואר של להקת "לזגינקה" נכללו ריקודים, טקסים וסיפורים עממיים מסורתיים מהפולקלור של עמי קווקז בלבוס

מגיעים למקום בהסעות מאורגנות משובים שונים, ביניהם אף מרוחקים למדי. בראשית החזרה ערך המורה לבלט, דוד פודביסוצקי, אימון וחימום בבלט קלאסי במשך כשעה, בליווי מוסיקלי של שני תופים קווקזיים. לאחר מכן עברו לחזרה ולאמון בריקודים קווקזיים, שאת הכוריאוגרפיה שלהם יצר המנהל האמנותי של הלהקה, יוסף מטאיב. חלק זה של החזרה לווה על ידי התזמורת הקבועה של הלהקה, הכוללת תופים קווקזיים, אקורדיון, קלרינט וגיטרה חשמלית. כאן ניהל את החזרה אולג אברמוב, כוריאוגרף, רקדן ומתופף, חבר להקת לזגינקה לשעבר. עד לפני מספר חודשים אומצה הלהקה על-ידי מתנ"ס נווה אליעזר שבדרום תל אביב. מטעמים שלא כאן המקום לפרט, נותקו הקשרים בין הלהקה למתנ"ס. (עד עצם כתיבת המאמר, לא נמצא מקום מתאים לצרכיה של להקת המחול).

הלהקה הוזמנה להופיע במקומות שונים, עד כה בעיקר כחלק מתוכנית שכללה גם להקות אחרות. מספר ההופעות הולך וגדל, וצפויות ללהקה הופעות בתוכנית מלאה, שלה בלבד. בחזרה בה צפיתי רקדו מספר ריקודים ומחזרות איתם כבר הופיעה הלהקה בעבר, וגם עבדו על ריקוד או מחזרות ריקודים חדשה.

הדפוס הכוריאוגרפי של הלהקה מושתת על האסכולה אותה עיצב ופיתח גדול הכוריאוגרפים בתחום המחול העממי, הכוריאוגרף הרוסי הנודע איגור מוסייב [Igor Moyseyew]. הסגנון הבימתי מבליט מיומנות מירבית, וירטואוזיות של סולנים, באקרובטיקה, זריזות מדהימה, שינויים מהירים של צורות קבוצתיות. להקתו של מוסייב שימשה דגם לחיקוי ללהקות אתניות רבות בכל רחבי רוסיה, ארצות הבלקן, אירופה, שלימים חצה גבולות והגיע לאזורים רבים ברחבי תבל.

להקת מטאיב בארץ מרשימה ברמת הביצוע הגבוהה של מרבית המשתתפים, כמו גם בלהט, בהתלהבות, בנכונות להשקיע, ללמוד, ובמיוחד - במשמעת הפנימית ובכבוד למורים ולמעמד. החזרה התנהלה רק ברוסית, המובנת ומדוברת בפי כולם. על אף שחלק לא מבוטל מבין הצעירים דוברים עברית, מנהל הלהקה וחלק מהצוות מתקשים בשפה העברית (בראיונות שערכתי עם מטאיב, היה עלי להעזר בבתו סבינה לצורך תרגום). כשצופים בריקודי העדה הקווקזית מוצאים דמיון רב בינם לבין הריקודים הגרוזיניים. מטאיב מסביר את הדמיון הבולט בסגנון וברפרטואר תנועות המחול, כמו גם בצורות הקבוצתיות בריקודי שני עמים אלו, בכך שמצאם של ריקוד לזגינקה וריקודים אחרים הוא מדגישטאן. עמי קווקז השונים, ביניהם הגרוזינים, אימצו דפוסים אלו, אולם כל עם העניק להם את הדפוס האופייני לו. ליוצאי קווקז קל להבחין בהבדלים, הן בריקודים והן במוסיקה, בין אלו הקווקזיים לאלו הגרוזיניים. בשני המקרים בולטים הבדלים קיצוניים בין תנועות הגברים לתנועות הנשים. התכונות המאפיינות את תנועות הגברים מדגישות עוצמה, גבורה, התקפיות והגנה לסירוגין, עדות למקום המרכזי שתפסו מלחמות בהיסטוריה של עמי קווקז. הנשים לעומת זאת מתנועעות בעדינות, באצילות ובאיפוק, כשהידיים מתפתלות בזרימה, העוברת ללא עיצורים מהכתפיים דרך הזרועות עד לכפות הידיים ואף לאצבעות.

הם מרבים לרקוד בשורות נפרדות לגברים ולנשים, כאשר הגברים משלבים זרועות ולסירוגין מניעים את הידיים בתנועות תקיפות, תוך הבלטת מרפקים ואגרופים קמוצים. תנועות הרגליים נמרצות ביותר, תוך ירידה וביצוע סיבובים על הברכיים, והנפות רגליים מהירות ומודגשות. המאפיין הייחודי לריקודי הגברים הקווקזים והגרוזינים הוא אופן ההליכה, הריצה והקפיצות על בהונות הרגליים בהיפוך פנימה. שילוב של קטעים אקרובטיים וירטואוזיים - של סולנים, או בהרכבים קטנים - פעמים עוצרי נשימה, במטרה להרשים את הצופים בכל מחיר ולזכות בתשואות הקהל.

ובעיבוד בימתי מודרני. רפרטואר זה הועבר ללא שינויים לסביבתו החדשה בישראל. התכנים והדפוסים התנועתיים והמוסיקליים, כמו גם התלבושות המפוארות (ברשות הלהקה סטים רבים של תלבושות מפוארות, שנתפרו עבורה בבולשוי, ונרכשו על-ידי יוסף מטאייב) אינם משאירים מקום לספק לגבי הזדהותם המלאה של יהודי קווקז עם הפולקלור וההווי של האוכלוסייה הלא יהודית, הן בקווקז והן בישראל.

יוסף מטאייב חולם על להקה מקצועית ואיננו מוותר. ברפרטואר הנוכחי כבר נכללים ריקודים בוכריים, גרוזיניים וארמניים, אליהם הוא מתכוון להוסיף ריקודים תימניים, פרסיים, אתיופיים, כורדיים ועוד. זאת תהיה, לדעתו, להקה ישראלית ייצוגית, שתכלול גם משהו מריקודי העם הישראליים.

מטאייב מתאר את קשיי הלהקה בראשית דרכה, כנובעים בחלקם מהאטימות הברוקרטית בה נתקל בפניותיו הרבות למוסדות שיתנו ללהקתו חסות. לאחר הופעת הבכורה שלהם, גברה ההתעניינות וגדל מספר ההצעות להופיע באירועים שונים. לימים קיבלה הלהקה מענקים זעומים ממשרד הקליטה, שאפשרו תשלום לנגנים. הרקדנים עדיין לא מקבלים כל תשלום. לדברי מטאייב, ככל שהלהקה תהיה מקצועית יותר, ולכך הוא חותר, תגדל ההכרה בה והיא תהיה מבוקשת יותר.

לרגל חג החנוכה תשס"א, הופיעה הלהקה באירועים שונים ברחבי הארץ. היא הופיעה באוניברסיטת בר אילן, וזכתה במקום הראשון בתחרות של להקות אתניות מטעם מעט"ף. היא הופיעה בהיכל התרבות של קרית גת, בערב מטעם משרד הקליטה ועיריית קרית גת, בצד להקות מחול וזמר מעדות שונות, ובמרכז המוסיקה העירוני ביפו, בערב שאורגן על-ידי התאגדות עולי קווקז. בערב מיוחד זה, שכלל טקס הדלקת שמונה נרות של חנוכה, היה הקהל כולו מיוצאי קווקז, שהגיעו בהסעות מיוחדות ממקומות שונים בארץ, באר שבע, פרדס חנה, אור עקיבא ועוד. ההנחיה התנהלה בעיקר ברוסית, על אף הניסיון לתרגם את הנאמר גם לעברית. בין המופעים היתה זמרת ששרה בקווקזית, ברוסית ובטאטית. זמר ליווה את עצמו בכלי פריטה הנקרא טאר, ושר בקווקזית, שירים עצובים בסגנון ייחודי לשירת תושבי הרי קווקז. הופיע גם אנסמבל "דאס" הנודע, עם כלים אופייניים לאזורי קווקז, ביניהם הקאמאנצ'ה: כלי מיתרים המנוגן עם קשת, הדומה בצליליו לכינור, אולם הוא מונח במאונך על ברכי המנגן. ועוד: Saz, שהוא כלי פריטה בעל צוואר ארוך, ו-Daf: תוף שטוח בגודל בינוני. התוכנית הסתיימה בהופעה של להקת מטאייב, במספר מחרוזות מהרפרטואר הקווקזי-דאגיסטני, בתלבושות מפוארות, בלוויית התזמורת הקבועה של הלהקה. הרקדנים מאומנים היטב, מצטיינים בביצועים אחידים ומדויקים וביכולת אקרובטית מרשימה ביותר. כל הריקודים טבועים בחותם הפולקלור הקווקזי, ללא התייחסות לתוכן יהודי או ישראלי, לבד ממופע הפינלה, לפי השיר "הבאנו שלום עליכם", המסתיים בקידות, כשיוסף מטאייב עולה לבמה להודות עם להקתו לקהל האוהד והמריע בכל פה. היה זה מפגן של הזדהות וסולידריות עדתית מובהקת. לדאבוני לא יכולתי להבין את דברי המברכים הרבים שדיברו ברוסית, אך מתגובות הקהל הנלהבות הסקתי שהיו אלה דברי נועם לקהל הקווקזי שמילא את האולם עד אפס מקום.

ביולי 2000 הופיעה הלהקה בפסטיבל כרמיאל, במסגרת תוכנית של להקות עממיות. בקיץ 2000 העלתה הלהקה ערב שלם על במת מרכז סוזן דלל במסגרת פרויקט "מחולוהט". באוקטובר של אותה שנה השתתפה הלהקה באופרה "כרמן" בהפקה משותפת של האופרה הישראלית ומתנ"ס נווה אליעזר. במקום נמכרו ספרים וקלטות הקשורים בקהילת יוצאי קווקז, כמו גם חפצי חן שהביאו כנראה העולים לארץ. עם הקמתה של להקת מטאייב, נוספה אבן חן לפסיפס הריקוד האתני רב הגוונים בישראל.

